

La tradició sociològica: les aportacions dels clàssics

2n curs

Grau de Sociologia

Prof. **Ernest Garcia**

Universitat de València, 2015

5. Engels i Marx

La sociologia de la societat capitalista

Biografia (1)

Karl Marx, Trier (1818)-Londres (1883)

Friedrich Engels, Barmen (1820)-Londres (1895)

Fundadors del materialisme històric (ells van parlar sobretot de «socialisme científic»).

Marx: estudia Dret a Bonn i Filosofia a Berlín. Doctorat el 1841 (*Diferència entre la filosofia de la natura de Demòcrit i la d'Epicur*). Col·laborà amb B. Bauer en la *Rheinische Zeitung* i n'esdevingué ràpidament redactor en cap. La revista fou intervinguda per la censura i Marx hagué de marxar a l'exili.

Engels: família burgesa, conservadora i religiosa, propietària de fàbriques tèxtils. A Berlín, en el seu pas per la universitat (1841-42), s'interessà pel moviment dels hegelians d'esquerra i la jove Alemanya. Enviat a Anglaterra al cap dels negocis familiars, va conèixer les míseres condicions de vida dels treballadors (*La situació de la classe obrera a Anglaterra* (1845)).

Marx a París. *Annals franco-alemanys*, tancada per pressions del govern prussià. Article d'Engels amb una crítica de l'economia política. Trobada d'ambdós (1844). Contactes amb Proudhon, Blanc i Bakunin. En aquest període, Marx escrigué les notes que més tard han estat conegudes com a *Manuscrits econòmics i filosòfics*. Guanyà fama com a revolucionari fins que fou expulsat de França. A Manchester, Engels milità en el moviment cartista i col·labora amb un periòdic d'Owen.

Biografia (2).

Brussel·les: l'activisme comunista

Estudis que aprofundeixen la crítica del hegelianisme i l'esquerra hegeliana (*La ideologia alemanya*, publicada el 1932).

Col·laboració en la fundació de la Lliga dels Justos, que més tard es va convertir en la Lliga dels Comunistes (*El Manifest Comunista* (1848), és un pamflet que presenta les idees d'aquesta organització i que ha passat a la història per la descripció del capitalisme i l'anunci d'una revolució del proletariat industrial).

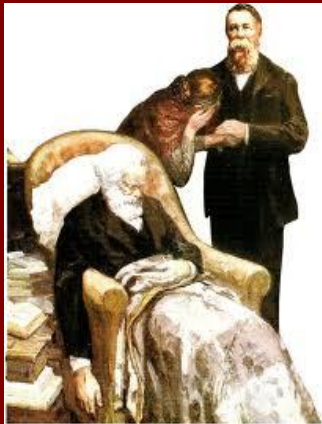
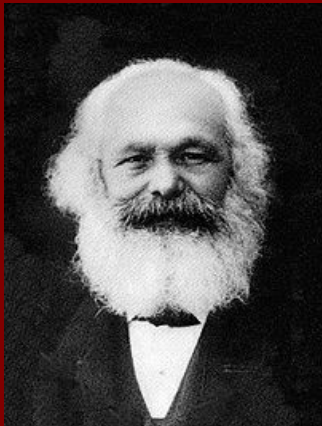
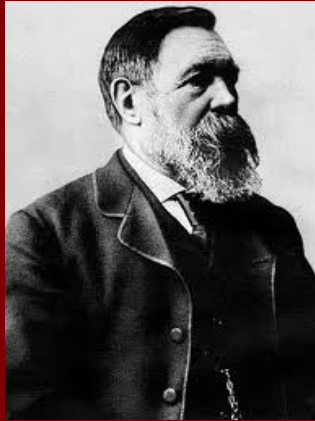
Retorn a Alemanya quan esclataren els moviments revolucionaris de 1848. Engels participà en la rebel·lió de Baden-Palatinat com a ajudant de camp d'August Willich. Amb el fracàs de la revolució començà l'exili a Anglaterra.

A Anglaterra: La preparació d'El Capital

Engels tornà a Manchester, on esdevingué copropietari de l'empresa familiar. Així finançà la instal·lació i la subsistència de Marx i la seua família a Londres, on aquest començà el llarg període de preparació de l'obra fonamental del marxisme (volum 1, 1867). Correspondència gairebé diària, amb només una breu però molt tensa interrupció, amb motiu de la reacció de Marx a la notícia de la mort de Mary Burns el 1863.

Primera Internacional, fundada el 1864. Enfrontaments amb Bakunin (expulsió dels bakuninistes el 1872). La desfeta de la Comuna de París (1871) acaba pràcticament amb l'AIT (i és el final de l'activitat política de Marx [no així d'Engels, qui deixà els negocis i tornà a Londres (1870), i recuperà una activitat política molt intensa fins al final de la seua vida (sobretot, Segona Internacional)]).

Biografia (3). A Londres

Marx continuà escrivint i lluitant contra les malalties. Treballà en els manuscrits inacabats d'*El Capital* i tingué alguna intervenció política esporàdica (*Crítica del Programa de Gotha*, 1875). Morí el 14 de març de 1883. Soterrat a Highgate.

El 1870, Engels negocià amb els copropietaris per tal de retirar-se com a empresari-gerent i va a viure a Londres. Escrigué alguna de les seues obres més importants (*La qüestió de l'habitatge* (1872), «El paper del treball en la conversió del simi en home» (1876), *Anti-Dühring* (1878), *L'origen de la família, de la propietat privada i de l'estat* (1884)). Després de la mort de Marx, assumí la correcció i preparació editorial dels manuscrits de Marx (volums 2 i 3 d'*El Capital*). Participà en la fundació de la II Internacional [partits socialistes i socialdemòcrates, declaració de l'1 de maig com a dia internacional del treball (1889) i del 8 de març com a dia internacional de la dona treballadora (1810)]. Engels va ser el principal referent ideològic i teòric de la II Internacional, es va oposar a l'extremisme esquerrà, va aprovar la participació parlamentària dels socialistes [via democràtica] i va criticar també el reformisme [necessitat de la revolució].

Les notes d'Engels sobre ciència natural van donar lloc en el segle XX a que se'l considerara precursor o fundador de l'anomenat materialisme dialèctic [*Dialèctica de la natura*, 1925], una presumpta filosofia marxista.

El 1895 morí aquest personatge que arribà a parlar i escriure 37 idiomes. Les seues cendres van ser escampades en una platja.

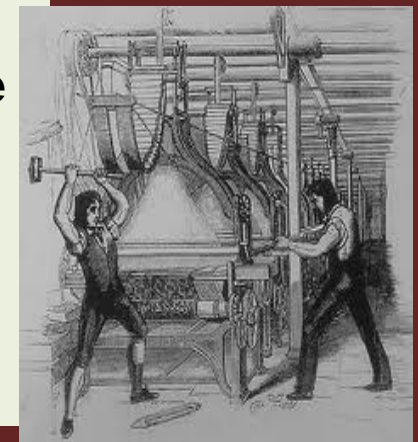

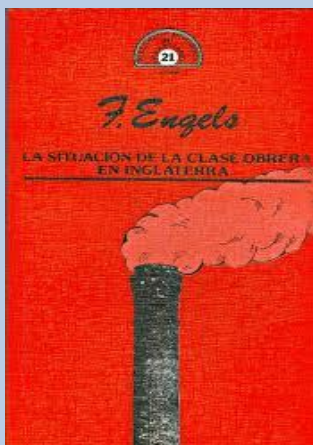
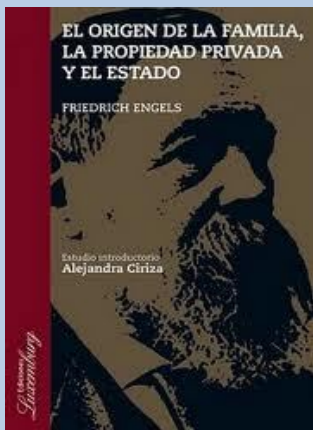
La sociologia marxista

Resultat de combinar tres fonts:

- La filosofia clàssica alemanya (la dialèctica hegeliana, amb els seus esquemes de contraposicions, trencaments i mutacions, lluny de l'evolució gradual i acumulativa pròpia de les concepcions positivistes), criticada amb la pretensió de salvar la dialèctica i, alhora, substituir l'idealisme pel materialisme i l'especulació per la praxi (la comprensió del món per la seua transformació).
- L'economia política anglesa, a partir de la qual es construeixen conceptes de treball assalariat, capital i valor-treball, que fonamenten una interpretació de la societat moderna com a societat *capitalista* i una percepció de l'estructura social articulada al voltant de la contraposició burgesia/proletariat.
- El socialisme francès, del qual s'obté una dimensió política i una projecció pràctica que sols necessita deslliurar-se del seu caràcter utòpic, superant les seues limitacions a través d'una reformulació científica que supere l'arbitrarietat doctrinal i d'un lligam de classe que supere el seu il·lusori universalisme.

Certament, s'hi tracta d'una síntesi original, que va adquirir una projecció enorme a partir de les dècades finals del segle XIX i que ha marcat de manera decisiva la història del món en el segle XX.

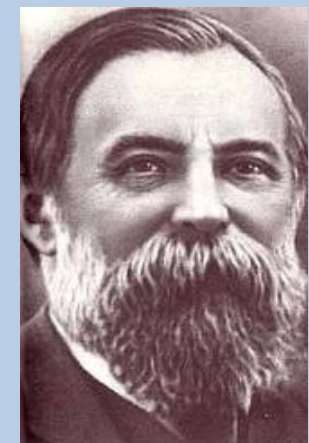
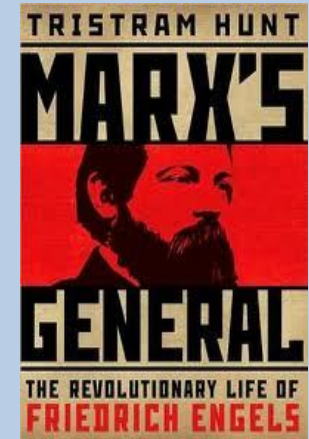

Engels, precursor de la sociología del treball, de la sociología urbana i de la sociología del conflicte

En la divisió implícita del treball entre els dos fundadors del materialisme històric, Marx va fer una aportació fonamental a l'economia (*El capital*), algunes contribucions filosòfiques originals (en el sentit del que al segle XX es va conèixer com a «filosofia de la praxi» (*Tesis sobre Feuerbach*) i un esquema històric amb molta influència (les formacions econòmiques precapitalistes). Engels, per la seua part, va produir descripcions empíricament molt precises de les condicions de vida de la classe obrera, de la misèria i la contaminació en les ciutats industrials, etc., amb les aportacions més properes al que hui s'entén com a sociologia. Va construir igualment un marc general per a establir una relació entre el socialisme i el coneixement científic del seu temps, amb divulgacions notables, sobretot en antropologia.

Ha escrit Salvador Giner:
«A partir de obras como La condición de la clase obrera en Inglaterra... comienza la tradición empírica de la sociología contemporánea».
«... el estilo de Marx es algo oscuro, y el de Engels, límpido y menos abstracto».

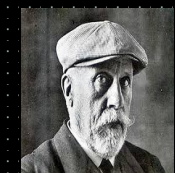
El marxisme: una tradició basada en la connexió conflictiva entre ciència i política

Alguns noms rellevants per a les ciències socials del segle XX:

Rosa Luxemburg
Rudolf Hilferding
Antonio Gramsci
Georg Lukács
Nikolai Bukhàrin
Max Horkheimer
Theodor Adorno
John D. Bernal
Eric Hobsbawm
Edward P. Thompson
Perry Anderson
Paul M. Sweezy
Louis Althusser
Rossana Rossanda
Wolfgang Harich
Etc.

Les traces del marxisme no han desaparegut. Hi ha una forta influència del marxisme en sociòlegs rellevants de l'actualitat:
Wallerstein, Bourdieu, Bauman, Castells, etc.

Esquema marxista per a la comprensió del canvi social

- Un component de determinisme-evolucionisme tecnològic: el desenvolupament, sempre en expansió, de les forces productives.
- Un component d'acció social connectat amb el conflicte: «la història de la humanitat fins ara és la història de la lluita de classes».

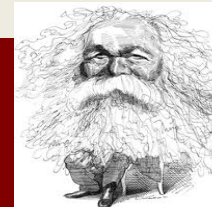
Les «dues ànimes», determinista i voluntarista, estructuralista i agencialista, economicista i culturalista, estan presents en una tensió mai no resolta, de la qual depèn en bona mesura la complexitat de la sociologia marxista [Vegeu A. Gouldner: *Els dos marxismes*].

Esquema del canvi social (Pròleg de la Contribució a la crítica de l'economia política (1859))

«... en la **producció social de la seua vida** els homes entren en relacions determinades i necessàries, independents de llur voluntat, unes **relacions de producció** que es corresponen a un nivell determinat de desenvolupament de les **forces productives materials**. La totalitat d'aquestes relacions de producció constitueix **l'estructura econòmica** de la societat, la base real damunt de la qual s'alcen la **superestructura** jurídica i política, i les formes determinades de **consciència social** que s'hi corresponen. El sistema de producció de la vida material condiona en general el procés de la vida social, política i intel·lectual. **No és la consciència de les persones la que determina llur ésser social, sinó que, inversament, l'ésser social determina la consciència.** A un cert nivell de desenvolupament, les forces productives materials de la societat entren en contradicció amb les relacions de producció existents o, el que és tan sols una expressió jurídica equivalent, amb les relacions de propietat, dins de les quals s'han mogut fins ara. **Abans formes de desenvolupament de les forces productives, aquestes relacions ara les encadenen. Apareix llavors una època de revolució social.** Amb l'alteració de la base econòmica es transforma més o menys ràpidament tota l'enorme superestructura que sobre ella s'alça. En l'estudi d'aquestes transformacions cal distingir sempre entre els canvis materials esdevinguts en les condicions econòmiques de producció, els quals poden establir-se amb l'exactitud pròpia de les ciències naturals, i les formes jurídiques, polítiques, religioses, artístiques o filosòfiques, en una paraula les formes ideològiques en què els homes prenen consciència d'aquest conflicte i lluiten per resoldre'l. I, tal com hom no jutja un individu d'acord amb l'opinió d'aquest individu sobre ell mateix, hom no pot jutjar tampoc aquestes èpoques transformadores a partir de llur consciència, sinó que aquesta consciència més aviat s'ha d'explicar a partir de les contradiccions de la vida material, del conflicte existent entre les forces productives socials i les relacions de producció. Una formació social mai no desapareix abans que s'hagen desenvolupat totes les forces productives que hi tenen cabuda, i no apareixen mai noves i superiors relacions de producció abans que hagen madurat les condicions materials de llur existència en el ventre de la vella societat. Per això la humanitat es proposa tan sols les tasques que pot resoldre, ja que si s'hi considera més detingudament, sempre es trobarà que les pròpies tasques tan sols sorgeixen quan ja existeixen les condicions materials per resoldre-les o, si més no, són en procés de formació. A grans trets es poden designar els **modos de producció asiàtic, antic, feudal i burgès modern com a èpoques progressives de la formació econòmica de la societat. Les relacions burgeses de producció són la darrera forma antagònica del procés social de producció**, antagònica no en el sentit d'un antagonisme individual, sinó d'un antagonisme que creix a partir de les condicions socials de vida dels individus. Però les forces productives que es desenvolupen dins de la societat burgesa creen alhora les condicions materials de resolució d'aquest antagonisme. Amb aquesta forma social es clou, doncs, la prehistòria de la societat humana».

Esquema del canvi social

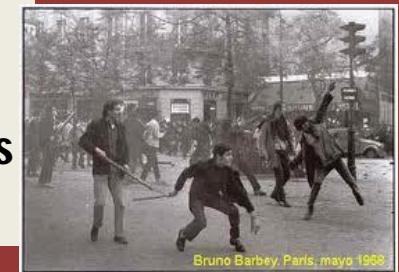
- Producció social de la vida: el treball como a intercanvi/domini de la natura: un fonament antropològic.
- Forces productives (tecnologia, eines, fàbriques, matèries primeres, treball humà...).
- Relacions de producció (establertes al voltant de la propietat i/o el control dels mitjans de producció).
- Mode de producció (sistema social configurat per forces productives, relacions de producció i superestructura ideològica, i política i consciència social).

Quan les relacions de producció esdevenen un entrebanc per al desenvolupament de les forces productives, s'obre una època de revolució social (de canvi d'un mode de producció a un altre).

La història és, doncs, una successió de modes de producció, que apareixen quan l'anterior ja no és capaç de seguir augmentant la producció.

Així doncs, per a l'ànima «determinista» del marxisme, el motor de la història és la tendència expansiva de les forces productives expressada a través de períodes de coincidència i períodes de contradicció entre forces productives i relacions de producció.

Per a l'ànima «voluntarista», en canvi, el motor de la història és la lluita de classes, expressió social de les contradiccions existents en les relacions de producció (de propietat, sobretot).

Esquema marxista del conflicte social: classes socials, consciència de classe i lluita de classes

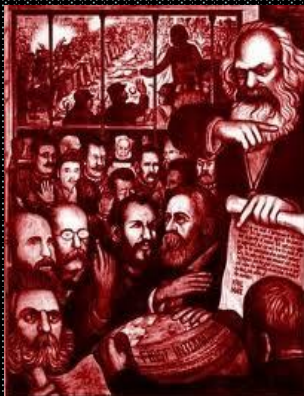
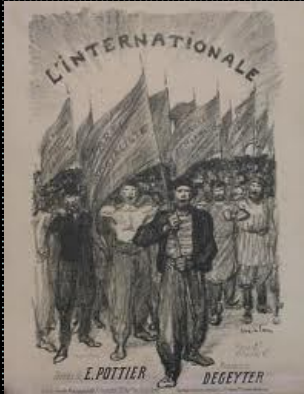
Crida l'atenció el fet que, tot i haver afirmat que tota la història de la humanitat fins ara és la història de la lluita de classes, no hi ha una definició clara de classe social en l'obra de Marx i Engels.

Tanmateix, és bastant clar que una classe social, per a la sociologia marxista, és un conjunt d'individus que ocupen una posició similar en les relacions de producció; és a dir, una posició similar pel que fa a la propietat i/o el control dels mitjans de producció i de la força de treball [vegeu E. O. Wright o G. Cohen per a nocions marxistes de classe en la sociologia actual].

És clar, també, que la relació de producció definitiva de la societat capitalista, la relació entre treball assalariat i capital, «crea» les dues classes fonamentals d'aquesta societat: la burgesia (que posseeix els mitjans de producció) i el proletariat (que posseeix la força de treball).

Unes altres classes socials, en l'esquema marxista, són en certa mesura secundàries, residus de formacions econòmiques precapitalistes destinades en el límit a desaparèixer. Les classes de la «producció simple de mercaderies» (propietàries alhora dels mitjans de producció i de la força de treball però a petita escala): camperols i petita burgesia urbana. Les «classes de la renda»: terratinents, rendistes urbans... etc.

Això és el que resulta raonable afirmar a partir d'una obra en la qual hi ha almenys tres aproximacions a l'estructura de classes només parcialment coincidents.

Esquema marxista del conflicte social: classes socials, consciència de classe i lluita de classes (2)

Hi ha almenys tres aproximacions diferents a les classes socials en l'obra de Marx, només parcialment coincidents:

- a) L'estructura dual i polaritzada del treball assalariat i el capital.
- b) La multiplicitat de classes (com a realitats «existents *de facto*» en els estudis històrics i comentaris de l'actualitat (*Les lluites de classe a França*, etc.)).
- c) L'esquema derivat de l'economia política clàssica que distingeix tres classes fonamentals en la societat capitalista, definides per la possessió, respectivament, del capital, la força de treball (o capacitat de treballar) i la terra, i per les formes d'ingrés econòmic corresponents: plusvàlua o benefici empresarial, salari i renda de la terra.

Per tant, hom pot dir que no hi ha en l'obra de Marx i Engels una posició clarament definida sobre l'estructura social de la societat capitalista, enllà de l'afirmació que les relacions de producció són el factor estructurant fonamental.

Esquema marxista del conflicte social: classes socials, consciència de classe i lluita de classes (3)

El conflicte de classes latent esdevé lluita de classes oberta quan les classes dominades (explotades, subalternes [Gramsci]) adquireixen consciència de classe.

Totes les classes dominants tenen consciència de classe i imposen la seua visió del món i les creences i les normes que les afavoreixen a la resta de la societat («la ideologia dominant és la ideologia de la classe dominant»).

El domini d'una classe té doncs un component coercitiu directe (de força, més o menys violenta) i un component indirecte de legitimació o control ideològic [«hegemonia encuirassada de coerció», segons l'expressió de Gramsci].

El proletariat industrial adquireix consciència de classe, segons el marxisme, perquè «no té res a perdre, tret de llurs cadenes» i per les condicions de treball a les fàbriques. Els camperols, en canvi, no arriben a adquirir-la.

Un corol·lari (simplificador, fals) de la teoria marxista de les classes és que totes les formes de conflicte social (ètnic, de gènere, nacional...) són en última instància conflicte de classes i només s'entenen realment quan s'analitzen sota aquest prisma.

[Una anàlisi interessant de la noció de classe en Marx: J. Elster, *Making Sense of Marx*.

Una bona comparació de les nocions de classe de Marx i Weber: Giddens, *Class Structure of the Advanced Societies*.]

L'economia marxista: el mode de producció capitalista

Després d'una acumulació primitiva de capital per mitjans extraeconòmics, hi ha una classe de propietaris de mitjans de producció (de capital) i una classe de persones que no tenen més que la seua capacitat i disposició per treballar (força de treball). Així es pot establir la relació social que fonamenta l'economia capitalista i és fonamentada i reproduïda per aquesta: la relació capital-treball assalariat.

Una teoria del valor: la hipòtesi del valor-treball, segons la qual el treball humà és l'única font de valor i el valor d'un producte (bé o servei) es mesura pel temps de treball socialment necessari que cal per produir-lo. Valor d'ús i valor de canvi.

[Dificultats i insuficiències de la teoria marxista del valor, i implicacions històriques: energia gratuïta a la URSS i desastre ecològic.]

Una teoria de l'explotació: plusvàlua (els treballadors, una vegada descomptada la inversió i la reproducció de les màquines, instal·lacions i matèries primeres, produeixen valor per mantenir la pròpia subsistència –salari– i un excedent – plusvàlua– que constitueix el benefici del capitalista. El benefici consisteix doncs en el fet que una part del treball realitzat (del valor produït per ells) no és pagada als treballadors.

La competència entre capitalistes determina l'explotació del treball.

[Tendències (de naturalesa hipotètica i sotmeses a debats interminables):

- Depauperació creixent del proletariat per la pressió sobre els salaris.
- Tendència al decreixement de la taxa de guany.
- Tendència creixent de la composició orgànica del capital.]

Alienació

En l'origen és un concepte hegel·lià (Hegel) que al·ludeix a la necessitat d'autoconeixement per a superar un estat de manca de control de l'home sobre si mateix.

En la lectura de Marx, seguint molt Feuerbach en açò, el concepte d'**alienació** adquireix una dimensió material, i passa a designar les situacions en les quals els éssers humans s'enfronten a les seues pròpies obres com a alienes (una idea molt general que serveix tant per analitzar la religió com l'estranyament dels treballadors davant dels productes de llur treball que no controlen ni els pertanyen).

L'alienació fa possible la **cosificació**, totes les situacions en les quals les relacions entre éssers humans apareixen com a relacions entre coses.

[Lectura contemporània: A. Schaff, *L'alienació com a fenomen social.*]

Comunisme

Estat social que segueix a una **fase de transició** iniciada amb la revolució proletària que estableix la **dictadura del proletariat** i una economia socialista (de cadascú segons les seues capacitats, a cadascú segons el seu treball).

Punts debatuts en la tradició marxista:

- Necessitat de la ruptura violenta amb l'Estat burgés (reforma o revolució –Kautsky i Lenin).
- Característiques de la dictadura del proletariat [socialisme i democràcia: *dictadura* com a denominació genèrica de la dominació d'una classe o com a forma política específica no pluralista (partit únic?)]
- Formes concretes de l'economia de transició [caracterització de la «fase socialista»].

Comunisme: societat sense classes i sense estat, transició del regne de la necessitat al regne de la llibertat, les fonts de la riquesa a doll (abundància material), a cadascú segons les seues necessitats (dissolució doncs del problema de la igualtat), emancipació humana (respecte als altres éssers humans i respecte a la natura: cap explotació i «alliberament definitiu del regne animal»), etc.

En el llenguatge del Marx jove: «El comunisme és l'abolició positiva de la propietat privada, de l'autoalienació humana i, així, la conquesta real de la naturalesa humana, per i per a l'home. És el retorn de l'home com a ésser social, és a dir, realment humà, un retorn complet i conscient que assimila tota la riquesa del desenvolupament precedent. El comunisme (...) és la solució definitiva de l'antagonisme entre l'home i la natura, i entre l'home i l'home. És la solució veritable del conflicte entre l'existència i l'essència, entre l'objectivació i l'autoafirmació, entre la llibertat i la necessitat, entre l'individu i l'espècie. És la solució al misteri de la història...».

